

UOT 338.43

AQRAR SAHƏDƏ İSLAHATLARIN APARILMASI İQTİSADI İNKİŞAFIN MEYARI KİMİ

M.M.HÜSEYNOV

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Məqalədə aqrar sahədə struktur və innovasiyalı islahatların aparılması barədə danışılır. Müəllif məqalədə dövlətin kənd təsərrüfatı sahəsində struktur dəyişikliklərin aparılmasını, onun idarəetməsinin innovasiya mexanizmini, aqrar sahənin innovasiyalı inkişafının beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə maliyyələşdirilməsi və s. tədqiq olunur. Yekunda tədqiqatın ümumiləşdirilmiş elmi nəticələri əks edilmişdir.

Açar sözlər: aqrar sahə, struktur siyasət, innovasiya, innovasiya bazarı, ikt, idarəetmə, aqrar-sənaye kompleks.

Istər aqrar sahədə, istərsə digər sahələrdə strukturun formalaşması prosesi daimi bir proses olmaqla eyni zamanda elmi prosesdir. Bir sıra köklü iqtisadi-sosial-təşkilati-idarəolunma problemlərinin həllini tələb edir. Aqrar sahədə normal bazar mühitinə uyğun, səmərəli, idarə oluna bilən strukturun formalaşmasında daxili və xarici bazar amillərinin mühüm rol oynaması da aydındır. Belə, şübhəsiz, burada struktur islahatları ilk əvvəl dövlətin apardığı iqtisadi-sosial siyasətlə formalaşır və cəmiyyətin seçdiyi iqtisadi inkişaf modeli ilə bir növ uyğunlaşma siyasətidir. Hər bir cəmiyyətdə aqrar sahə qarşısına hansı məqsədi qoyursa, onun quruluşu da, iqtisadi strukturu da bu məqsədə uyğun formalaşmalıdır.

Dövlət öz quruluşundan, tipindən, getdiyi yoldan asılı olaraq bu strukturu formalaşdırır və inkişaf etdirir. Bildiyimiz kimi, dövlətçilik özü də inkişaf edən bir amildir və daim təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Tədqiqat göstərir ki, dövlətin özünün inkişafı nə qədər iqtisadiyyatın strukturunun normal formalaşmasına təsir edərsə, nəticə etibarilə struktur quruluşunun düzgün təşkilatı da dövlətin inkişafına təkan vermiş olur. Bu, keçid dövrü dövlətlərinə daha xas olanıdır.

İndiki halda Azərbaycanda dövlətin aqrar siyasəti bazar mühitinin formalaşması ilə bağlı prosesdir. Bu baxımdan, mövcud olan hər bir milli iqtisadiyyat və ya milli formalaşan bazar öz məzmununa uyğun strukturun formalaşmasını tələb edir. Dövlət qarşısına qoyduğu strateji məqsədinə uyğun olaraq, bu struktur siyasəti formalaşdırmalıdır. Bu baxımdan, aqrar sahədə yeni bazar strukturunun formalaşması, şübhəsiz, mövcud olan aşağıdakı amillər sıx bağlı olacaqdır. Belə halda ölkənin, eləcə də aqrar sahənin təbii, iqtisadi resursların kəmiyyət və keyfiyyətindən (belə ki, bir ölkənin təbii ehtiyatlarında neft və qaz yoxdursa, buna uyğun olan struktur sahələri də olan deyil və ya aqrar sahədə üzümçülük mühüm yer

tutursa, onunla bağlı ilkin şərab və şərabçılıq sahələri də inkişaf etmiş olacaqdır) asılı olması faktıdır.

Kənd təsərrüfatının müasir strukturu və inkişafı. Aqrar sahənin strukturu, eyni zamanda, orada mövcud əmək ehtiyatlarının kəmiyyət və keyfiyyətindən, yerləşmə, demoqrafik durumundan çox asılıdır. Buna görə də formalaşan amillərdəndir, bazar mühitində xüsusiyyət kəsb edir. Aqrar sahədə strukturun formalaşmasına burada əsas kapitalın həcmi də ciddi təsir göstərir (avadanlıq və qurğular, binalar, tikililər və s. insan əməyi nəticəsində yaradılan kənd təsərrüfatı - texnika və texnologiyası). Bu sahədə əməl sahələrinin inkişafı, texnoloji xətlərin səviyyəsi də struktura təsir göstərən amillərdən biridir (1, s.156). Nəhayət, sahənin iqtisadi idarəetmə mexanizmində xərclərin səviyyəsi, səmərəlilik dərəcəsi bu qəbildəndir.

Tədqiqat göstərir ki, aqrar sahələrin bazar strukturunun formalaşması dediklərimizlə yanaşı, aşağıdakı iki mühüm amildən də çox asılıdır. Bunlardan birincisi, ölkədə tükənən və təkrarlanan kənd təsərrüfatı ehtiyatlarının durumu, bioloji amilləri ilə aktivlik, məsələn, hesablamalar, müşahidələr göstərir ki, Azərbaycanın aqrar-sənaye sahələri orta güclü bioloji aktiv şəraitdə yerləşdiyindən ildə ondan 2, hətta 3 dəfə və daha çox (bəzi məhsulları istisna etməklə), bəzi hallarda növbəlilik əsasında il boyu məhsul götürmək mümkündür. Bunun üçün elmi idarəçilik zəruridir.

Aqrar sahədə normal iqtisadi struktur siyasəti yeritmək üçün mühüm prinsiplərdən də biri ölkənin ərzaq və iqtisadi təhlükəsizlik amillərini də nəzərə almaqdır. Burada ən başlıca amil, şübhəsiz, iqtisadi artım amilidir. Belə ki, yeridilən iqtisadi struktur siyasəti iqtisadi artıma gətirib çıxarmalıdır. Əks təqdirdə o, düzgün struktur siyasəti deyildir.

Eləcə də o, ölkənin ərzaq, maliyyə və valyuta təhlükəsizliyini təmin etməli və nəhayət, ən başlıcası, ölkə iqtisadiyyatının xarici bazardan

asılılığını minimuma endirməlidir. Nəticədə ekoloji, təmiz rəqabət qabiliyyətli, son məhsul istehsalı sabit artmalı, rəqabətə davamlı olmalıdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizmi kimi, dövlətin struktur siyasəti də dinamik və dəyişkən anlayışdır. Bura yalnız dövlətin aktiv müdaxiləsi olmalıdır, əks təqdirdə inkişaf mümkün deyildir. Dövlət burda aşağıdakı rollarda çıxış edə bilər (2, s.98):

- 1.O, aktiv struktur siyasəti yeridə bilər. Respublikamızda olduğu kimi.
- 2.Dövlət cüzi təkmilləşdirmələrlə mövcud strukturunu inkişaf etdirə bilər.
- 3.Dövlət bu sahədə elə siyasət yeridə və yeritməyə bilər ki, əslində heç bir struktur dəyişikliyi baş verməsin.

Aktiv struktur siyasəti öz çevikliyi ilə də diqqəti cəlb etməlidir. Belə ki, yuxanda dediklərimizi əsas götürməklə dövlət və onun parlamenti ardıcıl struktur dəyişiklikləri üçün hüquqi baza formalaşdırmalı və xüsusi fərmanlarla bu prosesi idarə etməlidir. Struktur siyasətin aparılmasında məntiqi ölkə iqtisadiyyatının bazarının mövcud situasiyasına uyğun hazırlanmasıdır. Belə ki, ölkədə radikal struktur prinsipi əsas götürülürsə və ya başqa sözlə, bazar iqtisadi sistem qəbul edilirsə, demək, struktur siyasəti də buna tabe etdirilməlidir.

Tədqiq etdiyimiz metodoloji məqamların məntiqi nəticəsi kimi, deməli, aqrar sənaye sahələrinin (iqtisadi idarəetmə mexanizmində) struktur dəyişikliyi zamanı aşağıdakı dəyişkən situasiya halları da nəzərə alınmalıdır:

- 1.Hərbi, iqtisadi, geopolitik vəziyyət;
- 2.Daxili bazanın qorunması. Azad rəqabətə geniş meydan;
- 3.Hər vasitə ilə sahibkarlığın nüxtəlif formalarının inkişaf etdirilməsi;
- 4.Sərbəst, səmərəli iqtisadi əlaqələr;
- 5.Hər cür iqtisadi artıma nail olmaq və s.

Həmçinin, dövlətin siyasi müstəqilliyi baxımından struktur siyasəti yeridilən vaxt xarici siyasi və iqtisadi münasibətlər də nəzərə alınmalıdır.

Struktur siyasəti islahatlarla həyata keçirilməlidir. Strukturda köhnəlmiş, səmərəli olmayan, artıq müasir ETT baxımından yeniləşə bilməyən və bir-birini təkrar edən sahələr aradan çıxarılmalıdır. Struktur islahatların son nəticədə nisbi üstünlüklərdən məhrum olmuş sahələrə yardımı azaldıb, qarşıda duran sosial-iqtisadi məsələlərin həllini təmin edəcək perspektiv sahələrə yardımın, diqqətin, qayğının artırılmasına səbəb olmalıdır. İndiki halda bu halları səciyyələndirən obyektiv və subyektiv xarakterli amillər vardır. Birinci amillərə, hər şeydən əvvəl ölkənin coğrafi yerləşməsinə, onun ərazisindəki bu və ya digər təbii ehtiyatları aid etmək olar. Subyektiv amillər dedikdə isə konkret

tarixi şəraitdə ölkə qarşısında duran vəzifələr götürülməlidir. Belə bir seçimdə cəmiyyət malik olduğu məhsuldar qüvvələrin səviyyəsindən asılı olacaqdır. Yəni ki, struktur siyasətin aparılması da obyektiv bir prosesə söykənəndir. İndiki mərhələdə respublikamızda aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin aparılması zəruriliyi doğmuş və aparılmaqdadır. Belə ki, yenidən siyasi müstəqilliyə qədəm qoymuş hiperinflasiya ilə qarşılaşmış, respublikamız az bir müddətdə köklü islahatlar apara bilmişdir. Təcrübə görünür ki, dünya ölkələrində yalnız ölkədə struktur siyasətinin aparılmasında, yeridilməsində ən başlıca rolunu investisiya qoyuluşu oynayır. Bu daimi hal olmalıdır.

İnvestisiyanı bu və ya digər sahələrə yönəltməklə, faktiki olaraq, struktur yenidənqurmasının seçilmiş variantını həyata keçirmək olar.

Mövcud kapitaldan səmərəli istifadə şəraiti yaranarsa da, maliyyə çatışmazlığı, güzəştli kreditlər, yardım sistemi iqtisadi idarəetmə mexanizminin tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Əmək ehtiyatlarının qeyri-bərabər yerləşməsi, yeni yaradılan sahələr üçün ərazilərdə zəruri bazar infrastrukturunun formalaşması.

İnvestisiya imkanların aqrar sahədə məhdudluğu.

Belə bir durumda struktur islahatlarının aparılması çətin və mürəkkəbdir. Belə bir xüsusiyyət xarici təcrübələrdən istifadə etməklə öz struktur siyasətimizin işlənilməsinə hazırlanmasını zəruri edir.

Ölkədə yürüdülməyən indiki iqtisadi siyasət nəinki yeni struktur sahələrinin yaranmasını təmin etməli, eləcə də artıq vaxtı ötmüş mədəni və iqtisadi cəhətdən aşınmış, yalnız dövlətin idarəetmə xərclərini artırabilən sahələri də aradan çıxartmalıdır. Şübhəsiz, bu vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün ölkənin xarici investisiya təşkilatları ilə əlaqələri mühüm önəm daşıyır.

Bildiyimiz kimi, dünyada inteqrasiya proseslərinin gücləndiyi bir dövrdə beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarından bəhrələnməklə struktur dəyişiklikləri aparmaq ən mümkün yollardandır (5,6,7). Belə ki, tarixi təcrübə göstərir ki, yenidən müstəqillik əldə etmiş ölkələr birdən-birə köklü struktur dəyişikliyi aparmaq iqtidarında deyillər. Bu baxımdan, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının rolu danılmazdır. Alınmış kreditlər və maliyyə yardımları, əsasən, ilk növbədə, bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar islahatların sürətləndirilməsinə, ölkədə tədiyyə balansında çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına, hiperinflasiyanın böhran və qarşısının alınmasına yönəldilir. Lakin aqrar sahədə köklü struktur dəyişmələri üçün dövlətin müəyyən borcları öz üzərinə götürmə zərurəti də artır. Belə bir məqamdan Azərbaycan da istifadə etmişdir.

Digər tərəfdən, tədqiqatdan görünür ki, struktur siyasəti həyata keçirilərkən dünya iqtisadiyyatında

baş verən ümumi inkişaf meylləri də nəzərə alınmalıdır. Belə bir ümumi iqtisadi meyllərdən biri də iqtisadiyyatın qloballaşdırılmasıdır. Belə ki, milli çərçivədə heç bir ölkə iqtisadiyyatı normal inkişaf edə bilmədiyi üçün digər ölkələrin iqtisadi üstünlüklərindən öz mənafeələrinə uyğun bəhrələnməlidir. Ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif inkişaf vəziyyətində olması heç də bütün ölkələrdə iqtisadi artımı üçün lazımı şəraiti təmin etmir. Eləcə də dünya üzrə global iqtisadi problemlərdən olan yoxsulluq, enerji çatışmazlığı, təbii ehtiyatların tükənməsi kimi problemlərin mövcudluğu, şübhəsiz, milli iqtisadiyyatda yeridiləcək struktur siyasətdə bu və ya digər dərəcədə öz əksini tapmalıdır.

Aqrar sahədə də struktur dəyişikliyi yeridilərkən yaradılacaq hər bir sahənin inkişafı ölkənin milli maraqlarını ifadə etməklə dünyada gedən bu kimi nəhəng prosesləri də çevikliyinə görə nəzərə alınmalıdır. Nəticədə isə, məqsəd bunları nəzərə almaqla bu cəhətlərin strateji məqsədə uyğun uzlaşdırılmasıdır.

Struktur dəyişikliklərinin aparılması yeni istehsal və idarəetmə münasibətlərinə keçidi sürətləndirməlidir. Çünki ölkə aqrar sahədə yeniləşmə, xüsusəndə innovasiyaların tətbiqi prosesini nə qədər sürətlə başa vurarsa, bir o qədər qarşısına qoyduğu məqsədə tez çatmış olar. Bu prosesin gedişi Azərbaycan üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, o, transformasiya şəraitində mövcuddur, beynəlxalq qloballaşma mühitindən kənarda deyildir. Belə halda milli maraqlara söykənən iqtisadiyyatı qurmaq yolunda məntiqli, elmi struktur dəyişikliklərin aparılması müsbət haldır. Bu islahatlar dövlətin simasında ümumi iqtisadi inkişafı stimullaşdırmalı və həyata keçirməyə tam imkan verməlidir.

Aqrar sahənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında rolu. Respublikamızın uzun illər keçmiş SSRİ-nin tərkibində olması aqrar sahənin strukturu müstəqil dövlət mənafevi baxımından deyil, SSRİ-nin ümumi aqrar bölməsinin tələbləri baxımından yaradılmışdır. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra aqrar sahənin strukturunun müstəqil dövlət baxımı prinsipindən qurulması ön planda olmuşdur. Bu işin səmərəli surətdə həyata keçirilməsi üçün optimallaşdırma üsullarından və o cümlədən, iqtisadi-riyazi modellərdən istifadə edilməsi kənd təsərrüfatında struktur dəyişikliklərin elmi cəhətdən əsaslandırılmasına əhəmiyyətli təsir edərdi.

Respublikaya gətirilən malların içərisində kənd təsərrüfatına aid olan məhsullar, xüsusilə ərzaq məhsulları mühüm yer tutur. Ümumiyyətlə, respublikamız ərzaq məhsullarına olan tələbatını demək olar ki, 70%-ni xarici ölkələrdən idxal edilmiş məhsulların hesabına ödəyir. Ancaq əksər ölkələrdə, ərzaq məhsullarına olan tələbatın 70-80%-i ölkənin öz daxili məhsulları hesabına ödənməmiş olur. Məsələn,

sənayecə inkişaf etmiş Almaniyanın ümumi əkin sahəsinin 64%-ni dənli bitkilər, Türkiyədə isə 81%-ni dənli bitkilər təşkil edir. Azərbaycanda 1 milyon 400 min hektardan çox ümumi əkin sahəsinin 700 min hektarında taxıl əkilir. Bu, heç 50%-i də təşkil etmir (6, s.126). Şəkərə olan tələbatın demək olar ki, hamısı xaricdən gətirilən məhsulnan ödənilir. Azərbaycanın indiki iqtisadi-siyasi vəziyyətini nəzərə alsaq, ərzaq problemin necə vacib məsələ olduğunu aydın görmək olar.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsinin qeyri-qənaət bəxş olmasının obyektiv səbəbləri vardır. Obyektiv səbəb ondan ibarətdir ki, 70 ildən artıq SSRİ-nin tərkibində olan respublikamızın kənd təsərrüfatı strukturu müstəqil dövlət baxımından deyil, keçmiş SSRİ-nin bir əyaləti baxımından formalaşdırılmışdır, ikincisi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bu sahənin inkişafına əngəllər törətməklə yanaşı, ərazinin 20%-i işğal altında qalmışdır, üçüncüsü, iqtisadi-siyasi durumun qeyri-sabitliyi, hakimiyyət dəyişiklikləri və çevrilişləri kənd təsərrüfatında normal islahatların aparılmasına imkan verməmişdir.

Lakin bununla yanaşı, son illərdə aqrar sahənin inkişafı, respublika rəhbərliyinin iqtisadi və xüsusən aqrar islahatlar kursunun düzgün seçilməsini sübut edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sahəsi böyük potensiala malikdir və onu tam şəkildə istifadə etmək üçün müasir, innovasiyalı texnologiyaların tətbiqini sürətləndirmək gərəkdir.

Bu baxımdan, artıq müəyyən işlər görünüb. Belə ki, "Aqrolizing" səhmdar cəmiyyətinin verdiyi məlumatlara görə, son illər bu təşkilatın vasitəsilə bir sıra mütərəqqi addımlar atılmışdır. Məsələn, aqrar müəssisələr cəmiyyətin ayrılaraq və təkrar istifadə verilmiş vəsait hesabına 2005-2012-cu illər ərzində müxtəlif markalı 1033 ədəd taxıl biçən kombayn, 4252 ədəd traktor, 164 ədəd ekskavator, 8960 ədəd traktora qoşulan kənd təsərrüfatı texnikaları (kotanlar, kultivatorlar, ot biçən texnika, ot və külək presləyən, malalar, taxıl səpən, gübrə səpən, çiləyicilər, traktor qoşquları və s.) satın alınmışdır. Bundan əlavə 9 dəst süd zavodu avadanlıqları, 23 dəst soyuducu kameraları, 8 dəst qarışıq yem istehsal zavodu avadanlıqları, kənd təsərrüfatı texnikalarına lazım olan ehtiyat hissələri, dəzgahlar alınmışdır.

Eyni zamanda 254.8 min ton - o cümlədən - 198.6 min ton azot, 54.2 min ton superfosfat, 2.04 min ton nitroammofoska gübrələri və 294.3 min litr pestisidlər alınmışdır. 2008-ci ildə Rusiya Federasiyası Krasnodar vilayətindən 7000 ton birinci reproduksiya və 189 ton elit buğda toxumu gətirilmişdir.

Almaniya dövlətindən 770 baş, o cümlədən 150 baş simmental, 197 baş şvis və 423 baş holştayn

damazlıq cins heyvanlar gətirilmiş, Naxçıvan MR-da daxil olmaqla Respublikanın 34 rayonunda 81 nəfər sahibkara satılmışdır (6, s.225). 2010-cu ildə 287 baş cins heyvan - o cümlədən 141 baş simmental, 146 baş şvis cinsləri gətirilmişdir. Hazırda cins damazlıq heyvanların güzəştli qaydalar əsasında aqrar təsərrüfatlarına satılması davam etdirilir.

Lakin, bütün bu tədbirlər müsbət səciyyəli-
dirilsə də, hələ ki aqrar sahənin innovasiya potensialı tam şəkildə istifadə olunmur. Aparığımız tədqiqat göstərdi ki, kənd təsərrüfatında mövcud elmi-texniki potensial cəmi 4-7% civarında istifadə olunur. Halbuki həmin göstərici ABŞ-da 50% çoxdur. Bir çox elmi-texniki işləmələr innovasiya produktuna çevrilir və yaxud bu sahə üçün tərtib edilmiş innovasiyalı tövsiyələr son ünvanına çatmır.

Belə ki, Aqrar-Sənaye Kompleksinin (ASK) elmi təminatının təhlili göstərdi ki, tətbiqə hazır olan elmi işləmərdən cəmi 2-3% tətbiq olunmuş, 4-5% yalnız 1-2 təsərrüfatda istifadə edilmiş, işləmələrin isə 60-70%-nin əqibəti nəməlum olaraq qalır.

Mövcud vəziyyət, onunla əlaqədardır ki, aqrar sahədə 1990-cı illə müqayisədə 1 ha torpaq sahəsinə tətbiqi elmi araşdırmalara ayrılan pul vəsaiti təqribən 2 dəfə azalıb. Eyni zamanda aparıcı ölkələrdə son 30 ildə bu xərclərin xüsusi çəkisi Ümumi Daxili Məhsulda (ÜDM) 0.96-dan 2,2%-ə qədər artmışdır. Belə ki, hətta Avstraliyada göstərilən müddətdə aqrar tədqiqatlara cəkilən xərclər 1,5 %-dən 4,4 %-ə qədər, Cənubi Afrika Respublikasında 1,3%-dən 2,5 %-ə qədər artmışdır.

Bu rəqəmlər bizim ölkədə hələ də inovasiya məsələlərə diqqətin yalnız məhdud sayda sahələrə yetirilməsini (neft hasilatı və emali, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT)) sübut edir.

Aqrar sektorda innovasiyalı inkişaf və onun perspektivləri. Bu vəziyyətin əmələ gəlməsinə, zənnimizcə, innovasiyalara tələbatın marketing tədqiqatlarının yox səviyyəsində olması da təsir edir. Hələ ki, marketing iqtisadi sahələrin çoxunda, həmçinin aqrar sahədə də öz mövqelərini möhkəmləndirməyib. Başqa sözlə o hələ ki, elmi-texniki tədqiqatların sifarişçi roluna malik deyildir. Adətən, innovasiya layihələri dərin iqtisadi-maliyyə ekspertizasına məruz qalmırlar və onlar nəticədə innovasiyalı məhsula çevrilmirlər.

İKT, həmçinin kənd təsərrüfatında marketing texnologiyaların inkişafına da böyük təkan verə bilər. Belə ki, xarici dövlətlərin təcrübəsi (Yaponiyada, Çində, Cənubi Koreyada, ABŞ-da, Almaniyada) sübut edir ki, marketing və menecment alətləri innovasiya layihələrin həyat dövrünün hər mərhələsində özünü göstərir. Statistikaya görə, aparıcı ölkələrdə hər elmi işçiyə 10 menecer düşür. Bizdə isə vəziyyət tam başqadır. Bəzi elmi müəssisələrdə aparılan layihələrdə koordinatorların cəmi bir

müavini olur. Bu isə innovasiya layihənin səmərəli həyata keçirilməsinə mane olur. Ümumiyyətlə, SSRİ dağıldandan sonra aqrar sahədə patentlərin sayı 2 dəfə azalmışdır. Bu isə kənd təsərrüfatı müəssisələrində intellektual mülkiyyətin olmamasına gətirdi.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya prosesləri kənd təsərrüfatını intensiv yolu ilə inkişaf etdirməlidir. Onlar ilk növbədə, aqrar məhsulun artırılmasını torpaqların məhsuldarlığını yüksəldilməklə həyata keçirilməlidir. Bundan başqa bu proseslər torpaqların suvarmasına, əmək və maddi resursların qənaətli istifadəsinə, ətraf mühitin yaxşılaşdırılmasına dair texnologiyaların yaradılmasına xidmət etməlidir. Eyni zamanda, aqrar sahədə innovasiya siyasəti bitkiçiliyə seleksiya üsulların təkmilləşdirilməsini və yeni sortların yaradılmasını təmin etməlidir.

Müasir zamanda ət məhsullarına tələbatın artırılması zamanı bu sahədə innovasiyalar ətlik malqarının sayının çoxalmasına istiqamətlənməlidir. Bu baxımdan yem bazaların istifadəsi, resurslara qənaət edən texnologiyaların təkmilləşdirilməsi zəruridir. Bununla yanaşı, biz ASK-in texniki təhcizatını modernləşdirməsini sürətləndirmək və ilk növbədə, onun istehsalatını kompyuterləşdirmək fikri ilə tam razıyıq.

Yuxarıda qeyd olunanlarla əlaqədar, zənnimizcə, Azərbaycanda ASK-in innovasiyalı inkişafına aşağıdakı amillər təsir edir:

- Elmi-texniki tərəqqinin zəif idarəedilməsi, dövlətin və özəl təşkilatların zəif iş birliyi;
- Aqrar elnə xərclərin kəskin azalması;
- Kadr defisiti;
- Marketing fəaliyyətin olmaması;
- Innovasiyalı məhsula tələbin az olması.

Aqrar sahədə innovasiya bazarının müasir vəziyyəti. Qeyd olunmalıdır ki, aqrar sahədə innovasiya bazarının formalaşması və inkişafı ölkənin beynəlxalq münasibətlər sistemində inteqrasiyasının ən mühüm təzahürü kimi çıxış edir və bu istiqamətdə innovasiya texnologiyaların imkanları mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bütövlükdə götürdükdə, hər hansı ölkədə innovasiya bazarının formalaşması, azad rəqabət mühitinin inkişafı prosesi bazar təsərrüfatçılıq sisteminin təşəkkülünün ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla istər makro, istərsə də mikro iqtisadiyyatda baş verən transformasiya yönümlü dəyişikliklərdən asılıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, innovasiya bazarında tarazlığın təmin edilməsi və qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsi ölkənin milli ərzaq təhlükəsizliyinin qorunmasının ən mühüm ilkin şərti kimi çıxış edir. Zənnimizcə, innovasiya bazarı milli bazarın mühüm tərkib hissəsi olmaqla yanaşı eyni zamanda özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə də malikdir. Bu məhsullara isə xüsusilə ərzaq malları şamil edilir.

Real həqiqətdir ki, kənd təsərrüfatı əhalinin istehlak tələbatının təxminən 3/4 hissəsinin ödənilməsində mühüm rol oynayır. Odur ki, aqrar innovasiyalar bazarında sabitliyin təmin edilməsi milli ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün əhəmiyyətli rola malikdir.

Nəticə. Eyni zamanda onu da əlavə etmək istərdik ki, innovasiya bazarı mübadilə sferası olmaqla yanaşı, əslində yeni istehsal münasibətləri şəraitində istehlak məhsullarının geniş təkrar istehsalı prosesinə də əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Başqa sözlə, innovasiya bazarına yalnız birmənalı olaraq, innovasiya məhsullarının reallaşdırıldığı mübadilə sferası kimi yanaşılması olsa-olsa məsələnin bir tərəfini xarakterizə edir. Daha doğrusu, yeni istehsal münasibətləri şəraitində

mübadilə və reallaşdırma prosesləri istehlak bazarının yalnız görünən tərəfləri kimi xarakterizə olunmalıdır. Ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının tarazlığını qoruyub saxlamaqla, daxili istehsalı inkişaf etdirmək zəruri şərt kimi həmişə ön plana çəkilməlidir. Bu baxımdan, aqrar innovasiyalar bazarının səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərməsi və onun xarici rəqabətin əlverişsiz təsirlərindən qorunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Innovasiya bazarının ən mühüm segmentlərindən birini ərzaq bazarı təşkil etdiyindən problemin uğurlu həlli üçün bütün ərzaq məhsullarını, o cümlədən taxıl istehsalının, növbəti məhsul çıxanaqəd, tələbatını təmin etmək və adambaşına taxıl istehsalını müəyyən edilmiş fizioloji normalara çatdırılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Абрамов И.И. Стратегия инновационного развития сельскохозяйственного предприятия. – М.: Экономика, 2009.-328 с.
- 2.Бирман Л, Кочурова Т. Стратегия управления инновационными процессами// Дело АНХ.-М, 2010.- 144 с. 3.Степаненко Д.М. Классификация инноваций и ее стандартизация // Инновации, 2004. - №7. – С. 77-79. 4.Ушачев И.Г. Проблемы формирования систем управления инновационной деятельностью в АПК // Материалы международной научно-практической конференции «Инновационная деятельность в АПК: опыт и проблемы» (13-14 января 2005 г.). – М., 2005. – С. 3-8.
- 5.Шайтан Б.И. Инновации в АПК и роль службы сельскохозяйственного консультирования // Материалы международной научно-практической конференции «Инновационная деятельность в АПК: опыт и проблемы» (13-14 января 2005 г.). – М., 2005. – с. 206-213. 5.Алиев İ.Н. Azərbaycan respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi, Elm, Bakı, 2003.-315 s. 6.İsmayılov R. Aqrar sahədə maliyyə-investisiya resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları. "Azərbaycan iqtisadiyyatının aktual problemləri" mövzusunda elmi-praktiki konfransın materialları, Bakı, 2013-ci il. s. 159-162.

Реформы в аграрном секторе как критерий экономического развития

М.М. Гусейнов

В статье говорится о структурных и инновационных реформах в аграрном секторе. Автор в статье исследуются такие вопросы как проведение структурных реформ в сельском хозяйстве со стороны государства, инновационный механизм данного процесса, финансирование инновационного развития посредством международных организаций и т.д. В конце приводятся обобщенные научные выводы исследования.

Ключевые слова: аграрный сектор, структурная политика, инновация, инновационный рынок, ИКТ, управление, агро-промышленный комплекс.

Reforms in agrarian sector as criterion of economic development

М.М. Huseynov

In article it is spoken about structural and innovative reforms in agrarian sector. The author in article such questions as carrying out structural reforms in agriculture are investigated from the state, the innovative mechanism of this process, financing of innovative development by means of the international organizations, etc. At the end the generalized scientific conclusions of research are given.

Keywords: agrarian sector, structural policy, innovation, innovative market, ICT, management, agrarian and industrial complex.